

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

MEDIJSKA SLIKA OD RASPADA JUGOSLAVIJE DO DANAS

Mladen Bubonjić i Đorđe Vujatović
oktobar 2021.

Narativi u medijskom diskursu u BiH ne doprinose normalizaciji odnosa, svi su isključivi, jednostrani, dvolični, neprincipijelni i nerijetko agresivni

Tri decenije kasnije događaji iz rata se interpretiraju na isti način kao i onda kada su se dešavali, krivica se vidi isključivo na jednoj strani, autorefleksija i samokritika gotovo i ne postoje.

Od kada je Visoki predstavnik za BiH Valentin Incko dopunio Krivični zakon BiH odlukom o zabrani negiranja genocida, u Republici Srpskoj se često spominje kako su Srbi genocidan narod. Ta teza se, inače, najviše spominje od strane srpskih političara.

Sadržaj

I	MEDIJSKA SLIKA OD RASPADA JUGOSLAVIJE DO DANAS	3
II	MEDIJSKO PRAĆENJE DOGAĐAJA IZ DEVEDESETIH POVODOM 30 GODINA OD RASPADA JUGOSLAVIJE	8
	INDEPENDISTIČKI NARATIV	9
	UNITARISTIČKI NARATIV	9
	NARATIV KOMEMORACIJA	10
	NARATIV GENERALIZACIJE	10
	NARATIV RELATIVIZACIJE	11
	ETNONACIONALISTIČKI NARATIV	12
	LITERATURA	17

I

MEDIJSKA SLIKA OD RASPADA JUGOSLAVIJE DO DANAS

Grčki pjesnik Eshil je živio prije 2500 godina. Autor je jednog od najpoznatijih citata „U ratu prvo strada istina“, a to njegovo zavještanje čovječanstvu i dalje, na žalost, svakodnevno dobija potvrdu. Smatra se ocem grčke tragedije, međutim, citat o ubistvu istine možda je najviše primjenjiv u nama najbližoj tragediji – krvavog raspada SFR Jugoslavije, zemlje koja je pod ovim imenom nestala sa mape u posljednjoj deceniji XX vijeka. Ipak, dalekosežne posljedice tih tragičnih zbivanja i dalje određuju tok trenutnih političkih zbivanja na teritoriji bivše države.

Kao sudbonosna- istorijska godina u raspadu Jugoslavije određena je 1991. više kao kulminacija političkih zbivanja i događaja, iako se polagano odumiranje države dešavalo skoro kompletnu deceniju nakon smrti doživotnog predsjednika Josipa Broza Tita.

Pomenuta godina bila je istorijska i sa aspekta još nekih velikih političkih događaja (Raspad Sovjetskog Saveza, ukidanje Varšavskog pakta, operacija Pustinjska oluja, ukinut posljednji zakon na kojem se zasnivala politika aparthejda u Južnoj Africi), a svi ovi potresi bili su obilježeni jakom medijskom predstavom, učvršćujući poziciju medija kao jednom od glavnih oružja u svakom ratu.

Odluke o otcjepljivanju/samostalnosti jugoslovenskih republika čije je dominantno stanovništvo imalo jaku svijest o etno-nacionalnoj pripadnosti (izuzev BiH gdje je po popisu iz 1991. 43.47% Muslimani, 31.21 % Srbi, 17.38 % Hrvati...) imale su veoma jaku medijsku pripremu i u godinama koje su prethodile samom činu otcjepljenja.

Unutrašnje društveno-političke promjene, posebno 80.tih godina dovele su i do svojevrstne liberalizacije medija, posebno u polju štampe.

Iako je SFRJ bila jaka centralistički uređena država, medijska slika je bila poprilično decentralizovana i u tom kontekstu, mediji su bili više usmjereni ka interesima republika, kao i političkim zbivanjima unutar republike u kojoj su ti mediji izlazili.

Postojao je i jedinstveni informativni sistem Jugoslovenska radio-televizija, u kojem je bilo šest republičkih i dva

pokrajinska centra. Iako je službeni jezik bio srpsko-hrvatski, bila su primjetna odstupanja tokom emitovanja programa. Tako je, npr. službeni jezik JRT-a bio hrvatski kada je program emitovan iz TV Zagreb, srpski kad su ga emitovale RTV Beograd, RTV Novi Sad, RTV Titograd, RTV Sarajevo i RTV Priština. U Makedoniji je emitovan na makedonskom jeziku, u Sloveniji na slovenskom jeziku, a djelimično na Kosovu albanski jezik.

S obzirom da je vlast posebno kontrolisala sistem JRT-a, kao predvodnici liberalizacije medija bili su štampani mediji, koji su odigrali i neke od krucijalnih uloga kada je riječ o medijskim pripremama raspada Jugoslavije.

Bujajući nacionalizam u republikama, kao i slabija kontrola od strane centralnih organa komunističke partije dovela je do dvije pojave. Prva je povećanje slobode medija, a druga je stavljanje tih medija u službu i pod kontrolu budućih nacionalnih lidera i nacionalnih politika.

Tako je, na primjer, tekst slovenačkog lista Mladina „Noć dugih noževa“ iz 1988.godine pokazao koliko duboko su podjele u komunističkoj partiji, odnose između republičkih i saveznih struktura, kao i konekciju lokalnih političara sa uredništvom lista. Riječ je o objavljivanju transkripta s magnetograma 72. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, na kojoj je bilo riječi i o mogućim nemirima u Sloveniji, korištenju JNA kao i o eventualnim hapšenjima "problematičnih" članova slovenskog Saveza socijalističke omladine (ZSMS). Kako je utvrđeno, pomenuti magnetogram je ukraden Jožetu Smoli, jednom od najviših zvaničnika u Sloveniji, da bi posredstvom slovenačkog političara Janeza Janše bio štampan u listu *Mladina*.

Još ranije u Srbiji, Slobodan Milošević je preuzeo kontrolu nad svim važnijim medijima, uz pomoć kojih je preuzeo potpunu vlast kada je riječ o Komunističkoj partiji u Srbiji.

Prva prava medijska predstava Miloševića su protesti iz aprila 1987. godine na Kosovu kada se pojavio na sastanku sa predstavnicima Srba koji su protestovali zbog sve češćih nacionalističkih sukoba sa Albancima. Fizički

sukob između Srba i pripadnika lokalne policije, čiji su kadar pretežno činili Albanci, Milošević je vješto iskoristio i uzviknuo „Niko ne sme da vas bije“. Kompletan događaj snimala je Televizija Beograd, a emitovanjem tog snimka, kao i kasniji komentari i analize u štampanim medijima, Milošević je dobio status „narodnog tribuna“ koji bi trebao više da se bori za pitanje koja su od važnosti za srpsku zajednicu. Ovaj događaj je bio samo proba za ono što se dešavalo u septembru 1987. godine, a to je borba koju je Milošević vodio za vlast u Komunističkoj partiji Srbije, gdje je uz svesrdnu pomoć medija ukloljeni Dragiša Pavlović, predsjednik komunista u Beogradu, kao i Ivan Stambolić, tadašnji predsjednik Predsjedništva SR Srbije (predsjednik Srbije).

Presudnu ulogu u tim političkim ratovima su imali Televizija Beograd, kao i listovi *Politika* i *Politika Expres*. Miloševiću kontrolu nad medijima opisao je i Borislav Jović.

“Godinama je najveću pažnju posvećivao sredstvima informisanja, naročito televiziji. Lično je odabirao glavne urednike novina i informativnih programa, a pogotovo direktore radija i televizije. Možda nigde kao u ovoj oblasti nije na direktnoj vezi držao sve urednike koji su ‘hranili’ javnost vijestima, komentarima i uopšte informacijama. Bio je duboko ubijeđen da građani svoje gledanje na političku situaciju formiraju na osnovu onoga što se njima servira, a ne prema njihovom stvarnom materijalnom i političkom položaju. Ono što nije objavljeno, nije se ni dogodilo - to je bila Miloševićeva deviza”, napisao je Jović u djelu “Knjiga o Miloševiću”.

Što se tiče Hrvatske, mediji i u ovoj republici su još prije 90-ih imali jak politički uticaj koji se identifikovao i sa nacionalističkim buđenjem. Početak 7. tih godina XX vijeka u Hrvatskoj se smatra vrhuncem liberalizacije štampe, a koji vremenski koincidira sa pojavom *“Hrvatskog proljeća”*. Upravo do 1971. godine došlo je do ekspanzije medija, posebno štampanih, koji su se pojavili kao plod *“reformskih procesa”* u Hrvatskoj. Najveći broj novih štampanih izdanja osnovan je 1971. godine, a veliki dio njih je u nazivu imao i nacionalnu odrednicu. Među najvažnijim izdanjima koji su se tada pojavili bili su *Hrvatsko sveučilište*, *Hrvatski tjednik*, *Hrvatski gospodarski glasnik* i *Nedjeljna Dalmacija*.

Prema podacima Josipa Mihaljevića iz *“Hrvatskog instituta za povijest”, “od 1966. pa do gušenja Hrvatskog proljeća razvijali su se omladinski listovi: Omladinski tjednik, TLO--Tjedni list omladine Hrvatske, Polet, Pop Expres. Neki autori smatraju da je upravo kroz omladinsku štampu i započela politizacija kulture ne samo u Hrvatskoj nego i na nivou čitave federacije”*.

NIŠP Vjesnik, kao najveći izdavač (sa velikim brojem izdanja) je zbog angažmana u *“maspoku”*, bio oštro

kritikovao od strane najvišeg rukovodstva tadašnje SFRJ. Tu se posebno ističe VUS (Vjesnik u srijedu), sedmične novine, čiji su novinari bili optuženi za podržavanje hrvatskog proljeća.

Iako pod posebnom pažnjom vlasti, narastajući nacionalizam nije zaobišao ni RTV Zagreb, kao ni Hrvatsko novinarsko društvo, pa je nakon gašenja *“maspoka”*, smijenjeno rukovodstvo u vodećim medijskim kućama u Hrvatskoj, a došlo je i do razdora u HND.

Međutim, događaji u drugoj polovini 80. tih, poslužili su da se mediji u Hrvatskoj ponovo počnu okretati u pravcu nacionalističke retorike.

Pobjeda Franje Tuđmana na prvim višestranačkim izborima 1990. godine označila je i novu eru za hrvatske medije. Savjetnik za medije Predsjedništva SK Jugoslavije Andrija Čolak u knjizi *Agonija Jugoslavije* piše kako je, godinu dana prije izbora, Tuđman došao u redakciju Vjesnika iznenada i bez najave, obilazio redakcijske sobe i častio novinare viskijem. Na sastanku sa zamjenikom urednika, Tuđman je tražio prostor za sebe i HDZ u kojem će se redovno izvještavati o njihovim aktivnostima, nudeći i novac.

Što se tiče medija u BiH, do trenutka raspada Jugoslavije nisu imali veću ulogu u potpirivanju nacionalističkih tenzija. Štaviše, u vrijeme razvijanja *“maspoka”* u Hrvatskoj, štampa u BiH se veoma kritički odnosila prema razvijanju nacionalističkih pretenzija.

Jedan od najvećih razloga je i etnička struktura stanovništva. Mediji u BiH kao da nisu do početka 90. tih bili svjesni situacije, a medijski posredovana javnost imala je krivu sliku političkih prilika. Najbolja ilustracija toga je i da je u javnom mnjenju preovladavalo mišljenje da će na višestranačkim izborima 1990. godine u BiH trijumfovati Savez reformskih snaga, koji je predvodio Ante Marković.

Osnov informativnog sistema je bila RTV Sarajevo, kao i lokalne radio- stanice, kojih je 1990. godine na području BiH bilo 49. Praktično, skoro svaka opština je imala svoju radio- stanicu. Od značajnijih novinskih izdanja ističu se sarajevsko Oslobođenje, kao i *“Glas”*, novine koje su djelovale na području tzv Bosanske krajine. U Mostaru su djelovale novine *“Sloboda”*.

Raspalom Jugoslavije, došlo je i do raspada kompletnog informativnog sistema. Tako se, na primjer, Jugoslovenska Radio-televizija, podijelila na šest novih RTV sistema. Centri dotadašnje JRT koji su bili u glavnim gradovima svih republika SFRJ, postali su državne televizije novih republika. Kao posljedica, na medijskom nebu pojavile su se Radio televizija Slovenije, Hrvatska radio televizija (HRT), Radio televizija Srbije (RTS), BHRT... Dva centra iz autonomnih pokrajina (Novi Sad i Priština), postali su dio RTS.

Isto tako, tokom rata u BiH, od RTV Sarajevo se odvojio studio u Banjaluci, koji je zajedno sa kasnije napravljenim studiom na Palama, gdje su prešli bivši radnici RTV Sarajevo, osnovao SRT (kasnije RTRS.)

Slom JRT primorao je tadašnje savezne organe da aktiviraju sistem JUTEL, koji je bio nabavljen za potrebe u vanrednim prilikama i ratu. Uz pomoć ovog mobilnog sistema zagovornici očuvanja teritorijalne cjelovitosti SFRJ pokušali su da pariraju nacionalnim informativnim sistemima, posebno u republikama koje su proglasile nezavisnost. JUTEL se posebno istakao i u organizovanju koncerata za mir, koje su organizovali u mnogim gradovima bivše Jugoslavije, gdje su učestvovala najveća muzičke zvijezde.

Ova televizija je u jednom video uratku objavila i jedan od najupečatljivijih apela za mir, koji i 30 godina nakon rata predstavlja paradigmu medijskog uticaja, kao i zbunjenost stanovništva SFRJ novim događajima. Mladi vojnik JNA Bahrudin Kaletović iz Tuzle koji je bio na odsluženju vojnog roka u Karlovcu, prebačen je sa svojom jedinicom na područje Slovenije, gdje je nakon proglašenja nezavisnosti počeo „Desetodnevni rat“. Bio je na ratnoj liniji kada je do njega došao novinar YUTELA Ivica Puljak, a Kaletovićeve riječi i dalje odzvanjaju u brojnim medijima.

Na novinarsko pitanje zbog čega se vodi rat, Kaletović kaže: „Koliko se ja kužim u to, oni kao hoće da se otcjepljuju, a mi im kao ne damo. Mi samo hoćemo da se vratimo u kasarnu i ništa više“. U nastavku priloga, Kaletović priča o karakteru rata koji je vidio, iz prvog lica i pokazuje bitnost medija rečenicom: „Apelujte preko svih medija, televizije, novina, radija, da se ovo smiri“.

Ipak, početkom rata na području BiH, ugašen je i YUTEL.

Mediji su, prema brojnim istraživačima, imali glavnu riječ kada je riječ o pripremama za rat u Jugoslaviji. Prema brojnim studijama, nacionalne politike su imale ogroman uspjeh zato što su imale bezrezervnu podršku medija tokom pomenutih ratova. Nacionalističke propagande konstantno su pripremala javno mnjenje za rat, gdje su uz pomoć medija stvorili plodno tlo i za brojne slučajeve ratnih zločina. Propaganda je bila široko rasprostranjena, a mediji koji su bili podijeljeni po granicama republika, dobili su jasne etničke crte.

Njihovo djelovanje bilo je toliko jako da nisu mogli čuti glasovi mnogih pojedinaca koji su apelovali na smirivanje strasti. Štaviše, takvi pojedinci, takođe su dobijali medijsku pažnju, gdje su u okviru svojih nacionalnih zajednica proglašavani za izdajnike, strane plaćenike i špijune.

Pitanje ratne propagande korišteno je i koristi se u svim sukobima, tako da nije riječ o novini i specifikumu SFRJ. Ipak, veoma je zanimljivo da je do 90-ih državna

zajednica i Komunistička partija snažno propagirala zajedništvo(jugoslovenstvo) koji su dominirali u svim medijima, a za veoma kratko vrijeme, isti mediji, sa uglavnom istim medijskim radnicima, uspostavili su agendu odbrane etno/nacionalnih interesa.

Brojne su teorije i pristupi kada se piše o odnosu medija i politike, kao i pitanja društvene funkcije medija. Kako kažu Lazarsfeld i Merton, mediji i masovne komunikacije povećavaju ugled i autoritet pojedinaca i grupa jer legitimišu njihov status i ciljeve, pojačavaju socijalne norme, a ponekad djeluju i disfunkcionalno. Odnos između medija i politike je višestruko isprepleten, pa recimo teoretičari instrumentalizacije medija kreću od pretpostavke da su mediji značajan segment političkog sistema, ali su zbog ovisnosti od politike izgubili vlastitu autonomiju. Naravno, prema nekim pogledima, odnosi između medija i politike idu i u korist medija jer političke strukture postaju ovisne o njih.

Ipak, sa disfunkcijom političkih sistema dolazi i do negativnih uticaja na medije, to jeste, „negativne simbioze“. To se posebno odnosi na krizna područja i ratna zbivanja, gdje dolazi do masovne zloupotrebe od strane političkih moćnika, pa se blokira proces objektivnog informisanja. Takvi procesi dovode i do deficita medijskog sistema, gdje komunikolozi nalaze i sljedeće negativne pojave: gubljenje kritičke funkcije novinarstva, stvaranje određenih vrsta antijavnosti u odnosu na institucionalizovanu političku javnost, uzurpacija i degradacija javnih medija, legitimiziranje populističkih akcija...

U knjizi Pitera Braka „Medijsko čišćenje- prljavo izvještavanje“ piše se o sunovratu novinarstva u Jugoslaviji, gdje su novinari proizvodnjom vijesti, korištenjem glasina i izjava sumnjivih svjedoka stvorili dominantne medijske slike koje su korištene u inostranim medijima.

Prema određenim teorijama, o propagandi govorimo onda kada se radi o „delovanju na javno mnjenje kako bi ga se navelo da usvoji određene političke i društvene ideje, da podržava određenu politiku, vlast ili predstavnika“.

Poruke koje se šalju tokom propagandnog djelovanja mogu da podstiču ili prijetiti ili neprijatna osjećanja. Stilski se dijele na racionalne, poruke koje u jezgru imaju činjenice, kvazi racionalne koje koriste aluzije i asocijacije koji daju snagu slabim argumentima i emocionalne poruke koje imaju u sebi razne doze osjećanja sa namjerom da utiču na ponašanje primaoca poruka.

Služeći se specifičnim tehnikama, propaganda ima za cilj da izvrši uticaj na osnovni stav pojedinca: u tom smislu, ona je „pokušaj uticanja na mišljenje i ponašanje zajednice sa ciljem da pojedinci usvoje određeno mišljenje i ponašanje“.

Svaka propaganda ima nekoliko osnovnih principa: Simplifikacija, projektovanje sopstvenih nedostataka na druge, instrumentalizacija vijesti u sopstvenu korist, uporno ponavljanje poruke, oslanjanje na mitove i istoriju, izgradnja nacionalnog konsenzusa...

U ratu propagandne poruke imaju određene teme, s ciljem što jačeg medijskog uticaja. Postaju dominantne teme heroja i mučenika koje imaju za cilj da prikažu vođe u najboljem svjetlu. Tako se u srpskim medijima pojavljuje mit o Slobodanu Miloševiću kao novom ocu nacije, mesiji koji će „osloboditi srpstvo iz kandži mračnog komunizma“. Hrvatski mediji veličaju novog predsjednika, a bivšeg komunističkog generala Franju Tuđmana kao jedinog sposobnog da se odlučnom vojnom akcijom izvuče iz „velikosrpske dominacije“ i dosanja „tisućlječni san“. Mediji u BiH imaju treći način gdje su predsjednika BiH Aliju Izetbegovića „proglasili mučenikom“ koji je zbog svog nacionalnog djelovanja žrtvovao slobodu, jer je u više navrata osuđivan.

Tokom priprema za ratove 90. tih, posebno je bio stavljan u fokus odnos između Srba i Hrvata, gdje su i obe strane pripremale svoju publiku, kroz otvaranje priča o zlodjelima koji su se dešavali tokom Drugog svjetskog rata. Tako je i prije službenog proglašenja nezavisnosti od strane Hrvatske, mediji iz ove države su Srbe nazivali četnicima, a srpski mediji su Hrvate označili kao ustaše.

Ikonografija nacionalističkih stranaka u Srbiji i Hrvatskoj je zaista i podsjećala na te pojave. HDZ je nakon dolaska na vlast rehabilitovao određeni broj ljudi iz emigracije koji su slavile ideje zločina iz Drugog svjetskog rata, pojavljivale su se crne uniforme sa slovom U, a novim ustavnim rješenjima Srbi su bili degradirani i proglašeni za nacionalnu manjinu.

S druge strane, u Srbiji, pojavile su se nove nacionalističke partije, sa liderima koji su imali radikalne ideje, kao što su Vojislav Šešelj i Vuk Drašković, koji su se slikali sa šubarama i kokardama, te davali zapaljive izjave o ratovima i odnosima između ova dva naroda.

Dva mjeseca nakon pobjede HDZ-a, RTV Zagreb je proglašen HRT-om, a Sabor je imenovao vjerne stranačke kadrove na mjesto urednika. Poznati hrvatski režiser i producent Antun Vrdoljak je neposredno prije toga tražio sastanak sa uredništvom te medijske kuće zahtijevajući njihov ostavke, prijeteći protestima i nasiljem.

Vrdoljak koji se proslavio sa filmovima u NOB-u kasnije je postao jedan od vodećih propagandista u Hrvatskoj, gdje je 2019. snimio i film o hrvatskom generalu Anti Gotovini, koji je vodio vojnu akciju „Oluja“ 1995. godine.

Koliko se ozbiljno spremao za medijski rat, Tuđman je dokazao i u oktobru 1991. godine, kada je donio Uredbu o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnog stanja.

Bio je to prvi službeni dokument kojim su određena pravila novinarskog rada. Prema Uredbi, djelovanje tadašnjih medija usklađuje i nadzire Informativni štab RH. „Štabom je rukovodio ministar informisanja RH (Milovan Šibl), a činile su ga osobe koje je imenovala Vlada RH i stručnjaci koje je imenovao sam ministar“, navode Danijel Labaš i Marija Barčot.

Sve radijske i TV stanice imale su obavezu da objave sva saopštenja Informativnog štaba Republike Hrvatske. Novinarska djelatnost je uslovljena posebnim dozvolama za izvještavanje s područja ratnih sukoba. Dozvolu za izvještavanje domaćim i stranim novinarima izdavale su komande na tim područjima.

Uredba, između ostalog, određuje moguću cenzuru nad radom inostranih novinara. O uvođenju i načinu provođenju cenzure odlučivao je Informativni štab RH.

Do donošenja te uredbe već se uveliko pucalo. U Hrvatskoj je već bilo otvoreno nekoliko ratnih zona, kao i sporadičnih sukoba, a istina je stradala i prije prvih dana rata, kao i prije zvaničnog otcjepljenja Hrvatske i Slovenije.

Jedan od primjera je tzv „balvan revolucija“, koju su svako iz svog ugla vidjeli mediji iz Srbije i Hrvatske. Ovaj događaj koji se smatra uvertirom za rat i danas se posmatra sa diferencijalno suprotnih stajališta. U odnosu na 90-e godine, nijedna strana nije odustala od karakteriziranja pomenutih događaja. Hrvatski mediji ovu akciju nazivaju „početkom okupacije“, „terorističkim djelovanjem“ koje se karakteriše (ometanjem prometa osoba i stvari, miniranjem pruga, oružanim pljačkama, razbojstvima, ubistvima, inim zločinačkim djelovanjem), dok je novi predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman koristio i termin „hajdučija“, kao i da je cijela akcija potaknuta od strane Beograda i JNA.

S druge strane, mediji u Srbiji ovu akciju karakterišu kao reakciju preplašenih Srba najavama i izjavama novog vrha Hrvatske. Naime, još tokom priprema za izbore u kojim je dominantno pobijedila HDZ čule su se antisrpske poruke, posebno od strane prvog čovjeka Franje Tuđmana i proglašavanju NDH „izrazom povijesnih težnji hrvatskog naroda za državom“. Stoga je uljed sve oštrije retorike, pojačane i iz Beograda i Zagreba došlo do masovnog nezadovoljstva srpske zajednice u nekim područjima Dalmacije i Like, te održavanjem Srpskog sabora i donošenjem Deklaracije o suverenosti i autonomiji srpskog naroda.

Paradoksalno je i da se u tom trenutku Hrvatska još uvijek formalno nalazila u okviru SFRJ, ali da je već promijenila imena određenih institucija. Tako je npr Milicija postala redarstvo, a pismo tadašnjih milicajaca iz Knina saveznom SUP-u, u kojem ih obaviještavaju o promjenama naziva te institucije, kao i novim

uniformama, koje su odudarale od dotadašnjih uniformi, u hrvatskim medijima su proglašene kao otkazivanje poslušnosti novoj hrvatskoj vlasti.

Različita gledišta su viđena i u drugim situacijama. Medijska fabrikacija je viđena i u brojnim ratnim događajima, kao što je sukob u Pakracu, napad na Dubrovnik, vukovarsko ratište, Oluja, pa i događaji tokom rata u BiH, kao što je eksplozija na Markalama ili zločini u Kravicama i Srebrenici.

Zaraćene strane su u Jugoslovenskim ratovima koristile različite propagandne taktike poput pretjeranih izvještaja o ratnim zločinima. Na primjer, i muslimanski (bošnjački) i srpski mediji izvijestili su da su njihove bebe korištene kao hrana za zoološke vrtove.

Žrtve masakra pogrešno su predstavljene kao pripadnici vlastite etničke grupe ili da je druga strana ubila vlastite ljude u propagandne svrhe. Sve su strane koristile dokumentarne i igrane filmove kako bi podržale svoje planove.

Kao jedan od najgorih primjera ratne propagande ističe se jedna krivotvorina jednog od najtiražnijih listova iz Srbije "Večernje novosti" u doba rata u BiH. "Večernje novosti" su 1994. objavile sliku čuvenog srpskog slikara Uroša Predića "Siroče na majčinom grobu" (ulje na platnu) iz 19. vijeka, kao aktuelnu fotografiju dječaka iz Srebrenice "na grobu oca, majke i ostale rodbine koju su pri napadu pobili muslimani".

U ljeto 1991. Hrvatska je angažirala Rudera Finna, čije su usluge uključivale komunikaciju s predstavnicima američke vlade, kao i međunarodnim medijima, kako bi ojačala imidž zemlje u zemlji.

Ova kompanija organizovala je putovanja američkih predstavnika u Hrvatsku i kombinirala posjete sa video zapisima smrti i uništenja.

Dominantna perspektiva u zapadnim medijima i diskursu ostala je da je srpski ekspanzionizam, a ne hrvatski secesionizam, izazvao sukob.

Hrvatski mediji predstavili su Hrvate kao žrtve komunističke zavjere koja ih je htjela trajno stigmatizovati.

Istodobno su sknavljeni ili uništavani hrvatski partizanski grobovi i ratni spomenici, naročito oni posvećeni žrtvama ustaških logora.

Zanimljiv odnos su imali i prema srpskom lideru Slobodanu Miloševiću koji je opisivan kao "staljinista i boljševik", "Staljinovo kopile", "pljačkaš banaka" i "autoritarni populist".

U svom izvještaju iz 1993. OHCHR je upozorio da je većina hrvatskih televizijskih medija pod vladinom kontrolom te da stanje medija ima "prevladavajuću klimu

nacionalne i vjerske mržnje koja se često potiče dezinformacijama, cenzurom i indoktrinacijom".

Propagandne aktivnosti su bile jako vidljive i za vrijeme rata u BiH, štaviše, karakter rata u BiH u mnogome su određivali mediji. U sukobu u BiH dominantna su bila dva sukoba- između muslimana (Bošnjaka) i Hrvata, kao i Muslimana i Srba, a u manjoj mjeri između Srba i Hrvata, osim 1992.godine i događaja u Posavini.

Hrvatske vlasti u BiH su otvarale radijske stanice u lokalnim zajednicama koje su bile pod njihovom kontrolom, kao što je Kiseljak, Uskoplje, Mostar, Gornjem Vakufu, koji su imali veliki uticaj na propagandno djelovanje.

Hrvatska radio-televizija predstavila je napad Hrvata na Mostar kao napad bosanskih Muslimana na Hrvate koji su bili u skladu sa Srbima.

Hrvatska i bosanskohercegovačka kinematografija slijedile su diskurs započet u Hollywoodu prikazujući Srbe i Srbiju kao osvajače, ratne zločince, razbojnike i teroriste kao instrument za podizanje nacionalne svijesti. S druge strane, mediji u Srbiji, kao i u novoosnovanom entitetu, Republika Srpska, takođe su učestvovali u iskrivljivanju medijske slike, gdje se najviše isticali ratni televizijski dnevnik, kao i izvještaji iz ratnih zona.

Dominantni medij bile su TV stanice, u prostorima gdje nisu bili razrušeni TV predajnici.

Početkom rata, najveći dio kadrova srpske nacionalnosti napustio je Radio i Televiziju Sarajevo, te prešao u novoosnovane Kanal S (kasnije SRT i RTRS).

Kao glavni alati propagandnih aktivnosti postaju upravo te dvije TV kuće, kao i brojne lokalne radio -stanice, a popularnost su stekli sarajevski listovi BH dani i Slobodna Bosna, kao i banjalučki Glas Srpske.

Kao brojni primjeri medijske manipulacije su i slučajevi gdje političari "pretjeruju" u broju žrtava i/ili slučajeva silovanja radi navodne političke dobiti. Na primjer, bivši premijer Bosne i Hercegovine, Haris Silajdžić, tvrdio je da su od aprila do decembra 1992. Srbi počinili 60.000 slučajeva silovanja nad bošnjačkim ženama. Parlamentarna skupština Vijeća Europe procjenjuje da je ukupan broj oko 20.000 sa sve tri strane tokom rata.

II

MEDIJSKO PRAĆENJE DOGAĐAJA IZ DEVEDESETIH POVODOM 30 GODINA OD RASPADA JUGOSLAVIJE

Trideset godina nakon početka konačnog raspada SFRJ stiže se utisak da je situacija u društvu ista, ili bar slična, kao u osvit ratnih sukoba. Isključivost, neprincipijelnost, licemjerje, relativizacija, generalizacija, netrpeljivost, mržnja, svakog dana su više nego prisutni i izjedaju ionako nezdravo društveno tkivo država na postjugoslavenskom prostoru, posebno Bosne i Hercegovine.

Politički diskurs u kome dominiraju netrpeljivost i mržnja, postao je sastavni dio narativne matrice, odnosno sistema vrijednosti uopšte, i po perpetuum mobile principu, ne trošeći previše energije, nastavlja da beskonačno opterećuje javnu sferu. Ne možemo zanemariti ni „diskurs odozdo“, odnosno preovlađujući narativ prisutan u stanovništvu koji se ne razlikuje znatno od „diskursa odozgo“, odnosno od diskursa političkih elita. Međusobno su isprepleteni i uslovljeni, dajući pogonsko gorivo jedan drugome. Međutim, veća krivica svakako leži u političkim elitama koje posredstvom medija plasiraju agresivan diskurs održavajući na taj način stanje latentne netrpeljivosti.

Tri decenije od početka rata u bivšoj SFRJ i četvrt vijeka od završetka rata u BiH, proces normalizacije odnosa u Bosni i Hercegovini ne samo da ne napreduje, nego se u izvjesnim momentima čini da čak ni ne stagnira, nego nazaduje. Ne samo političke elite, nego i stanovništvo, nisu u stanju da postignu konsenzus oko nekih osnovnih aspekata, kao što je npr. karakter rata u Bosni i Hercegovini. S jedne strane, nominalno srpska opcija u BiH zagovara tezu da je u pitanju bio isključivo građanski rat, dok uslovno rečeno bošnjačka strana zagovara stav da je na BiH izvršena agresija. U oba slučaja, kao i u slučaju hrvatske opcije, vojska i narod su vodili odbrambene ratove, na čemu se istrajava čitave tri decenije. Karakter rata, pitanje krivice, žrtava, uzroka i posljedica sukoba, opterećuju ne samo javnu sferu, nego i društvo uopšte. Stavovi na kojima se istrajava ugrađeni su u sistem vrijednosti koji se ne dovodi u sumnju. Samokritika gotovo da i ne postoji, etiketiranje, stigmatizacija i

proskribovanje predstavljaju opšte mjesto i dominantan obrazac u komunikaciji.

Za razliku od devedesetih kada su etnonacionalne elite putem klasičnih medija plasirale diskurs ispunjen mržnjom i kada je narod bio samo recipijent, danas uz pomoć društvenih mreža stanovništvo ima mogućnost da kreira i plasira diskurs koji se, na žalost, ne razlikuje znatno od diskursa političkih elita. Iako nisu reprezentativne, društvene mreže svakako mogu poslužiti kao svojevrsni lakmus papir za stanje u društvu, prije svega za prepoznavanje dominantnog narativa.

Pat pozicija u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina svakako je u značajnoj mjeri prouzrokovana krajnjim ishodom rata koji u suštini nije imao eksplicitne pobjednike kao ni eksplicitne gubitnike. Dejtonski sporazum, kojim je oružje utihnulo, omogućio je etnonacionalnim elitama u BiH slobodnu interpretaciju i pozivanje na sporazum po potrebi, odnosno kada im zatreba za realizaciju njihovih ciljeva. Proizvoljno tumačenje Dejtonskog sporazuma i insistiranje na njemu, odnosno odstupanje od njega, prisutno je gotovo od samog početka, a posebno posljednjih godina kada se politička kriza u BiH sve više pretvara u opštu društvenu krizu. Tumačenje Dejtonskog sporazuma po principu „zavlačenja ruke u kesu s bombonama i traženja najslađe“ postao je dio dominantne narativne matrice. Takav pristup je stvorio situaciju konstantne neizvjesnosti i osjećaja ugroženog vitalnog nacionalnog interesa, što političke elite obilato koriste.

Dominantna narativna matrica se, inače, može podijeliti na višestruke narative, kao što su, između ostalih, narativ komemoracija, narativ generalizacije, narativ relativizacije, independistički narativ, unitaristički narativ, etnonacionalistički narativ. Iako su međusobno isprepleteni, uslovljeni jedni drugima i ishode jedni iz drugih, mogu se uočiti specifične karakteristike svakog ponaosob. Međutim, svima je zajedničko to što počivaju, prije svega na isključivosti, ali i na neprincipijelnosti i dvoličnosti.

INDEPENDISTIČKI NARATIV

Posljednjih godina, a posebno od održavanja referenduma o Danu Republike Srpske 2016. godine, independistički narativ se nameće kao dominantan, kako među političkom elitom Republike Srpske, prije svega u redovima vladajućih, najviše SNSD-a, tako i među stanovništvom u Republici Srpskoj, što se najčešće manifestuje na društvenim mrežama. Osnova ovog narativa leži u insistiranju na pravu Republike Srpske na samoopredjeljenje. Sve što izlazi izvan tog okvira odmah se kritikuje i napada. Rasprava se dozvoljava samo o načinima realizacije te zamisli, ali ne i o suštini same ideje.

Za razliku od ratnog narativa, u čijem fokusu je takođe bila borba za nezavisnu RS, independistički narativ ne insistira na oružanom aspektu borbe nego na pravnom i političkom, ali poput ratnog narativa, i u njegovoj osnovi je teza o nezavisnoj RS.

Pitanje nezavisnosti i referenduma o statusu Republike Srpske političke elite, prije svih SNSD i strukture bliske njemu, upotrebljavaju s vremena na vrijeme, kada je potrebno skrenuti pažnju sa suštinskih problema, kao reakciju na tendencije u BiH ali i u okruženju koje prema njihovom mišljenju ugrožavaju nacionalna prava Srba i položaj Republike Srpske, ili jednostavno radi podgrijavanja atmosfere u društvu s ciljem pridobijanja političkih poena.

Independistički narativ, inače, odgovara opštem „svesrpskom narativu“, koji insistira na konačnom rješavanju srpskog nacionalnog pitanja. U njegovoj osnovi je etnonacionalna matrica koja je dominantna još od osamdesetih godina 20. vijeka i podrazumijeva tezu o jedinstvenom srpskom životnom prostoru, jednoj državi za sve Srbe, ujedinjenim srpskim teritorijama i slične ideje koje su, u ovom obliku, prisutne više od tri decenije. Za razliku od zagovaranja ovih ideja u prošlosti, posebno devedesetih godina, independistički narativ nije u toj mjeri agresivan da poziva na oružani sukob, ali je istrajan i beskompromisan poput ratnog narativa.

Tri decenije nakon početka ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, kada se izvještava o ratnim dešavanjima, bilo da su u pitanju komemoracije, ratne pobjede, porazi, sporazumi i slično, independistički narativ sve te aspekte provlači kroz pitanje položaja Republike Srpske, odnosno njene borbe za samostalnost.

Najočigledniji primjeri independističkog narativa su primjetni prilikom izvještavanja o Danu Republike Srpske, prilikom procesuiranja optuženih pripadnika Vojske RS za ratne zločine, kao i prilikom obilježavanja godišnjica vojnih pobjeda ali i stradanja naroda. U osnovi svih izvještavanja o navedenim temama leži teza o borbi za Republiku Srpsku, odnosno podnošenju žrtve za nju.

UNITARISTIČKI NARATIV

Opozit independističkom narativu je unitaristički narativ koji je dominantno zastupljen kod bošnjačke političke elite, ali i kod političkih opcija koje zagovaraju građanski princip, kod kojih se, doduše, javlja u prikrivenom obliku. Odlikuje ga jednako beskompromisan stav o uređenju i položaju Bosne i Hercegovine, bez mogućnosti rasprave o suštini, nego samo o načinima realizacije ideje.

U većoj ili manjoj mjeri odgovara ratnom narativu koji je insistirao na jedinstvenoj BiH. Za razliku od njega ne zagovara u tolikoj mjeri agresivne i radikalne metode poput oružanog sukoba, mada su vidljivi primjeri kada čak i visokopozicionirani političari, na sam pomen mogućnosti samoopredjeljenja Republike Srpske, prijete oružanim sukobom, odnosno ističu da se otcjepljenje RS ne može desiti mirnim putem.

Kao i independistički narativ, i unitaristički narativ počiva na isključivosti. U suštini, zasnivaju se na dijametralno suprotnim ideološkim konceptima, čak i suprotnim sistemima vrijednosti. U svojoj borbi za identitetski položaj, independistički narativ počiva na tezi o naciji kao etničkom konstrukt, dok unitaristički narativ zagovara tezu o naciji kao političkom konstrukt. Oba pristupa su, inače, samo dio bipolarnog poimanja svijeta, koji je i dalje prisutan.

Iako je gvozdena zavjesa pala krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, hladnoratovski diskurs je i dalje prisutan. Suprotstavljene strane u ratu devedesetih se nisu razlikovale samo po etničkim i vjerskim aspektima, nego i ideološkim, ali i u dobroj mjeri kulturološkim, odnosno po različitim sistemima vrijednosti iz kojih su proizlazili gotovo svi aspekti uređenja društva. S tim u vezi, ova dva narativa i zagovaraju drugačiju percepciju nacije i nacionalnosti, iz čega proizilaze svi nesporazumi, netrpeljivosti i sukobi.

Independistički narativ, blizak „istočnom poimanju svijeta“, u kome vodeću ulogu igra Rusija, i odnedavno Kina, s jedne strane, i unitaristički narativ, blizak „zapadnom poimanju svijeta“, na čelu sa Sjedinjenim Državama i Evropskom unijom, s druge strane, u suštini predstavljaju prelomnu tačku u borbi za interes i moć na ovom području.

Oba narativa su sklona da sebi daju veći značaj insistirajući na važnosti i interesovanju zavađenih blokova za njih. Najočigledniji primjer ove teze je isticanje ili traženje podrške od suprotstavljenih blokova za svoje zamisli i akcije, npr. četitke ruskog ili kineskog predsjednika upućene zvaničnicima Republike Srpske, s jedne strane, ili podrška evropskih zvaničnika političkim strankama koje zagovaraju ideju građanske Bosne i Hercegovine, s druge strane.

Bez mogućnosti postizanja, ne samo konsenzusa, nego često ni kompromisa, i bez namjere da odstupe od početnih pozicija, oba narativa u značajnoj mjeri doprinose očuvanju stanja latentnog antagonizma i suštinskoj pat poziciji u kojoj se nalazi Bosna i Hercegovina.

NARATIV KOMEMORACIJA

Iako je, bar na prvi pogled, sastavni dio kulture sjećanja, narativ komemoracija u suštini prevazilazi uobičajen proces stvaranja simboličkog naslijeđa koji služi kao pokretač značenja o tome šta se desilo u prošlosti. Narativ komemoracija prenaplašeno ističe lament nad sopstvenim žrtvama, istovremeno, primjenjujući generalizaciju, proskribujući suprotnu stranu.

Narativ komemoracija u obliku prenaplašenog lamenta nad sopstvenim žrtvama prisutniji je u nominalno srpskom javnom mnjenju u BiH, prije svega zbog toga što su srpske civilne žrtve rata u značajnoj mjeri manje od bošnjačkih civilnih žrtava rata i taj „jaz“ je potrebno popuniti prenaplašenim isticanjem sopstvene žrtve. Nerijetko se ističu vojne žrtve rata i daje im se isti značaj kao i civilnim žrtvama rata. U medijima, uslovno rečeno bliskim vladajućim strukturama u RS, gotovo svakodnevno se izvještava o obilježavanju pomena srpskim žrtvama, nerijetko vojnim. U tim izvještajima, u kojima preovladava generalizacija, dominiraju patetični prikazi koji treba da izazovu ne samo žaljenje prema pripadnicima sopstvenog naroda nego i prezir prema drugoj strani. Na taj način se održava stanje latentnog antagonizma i mržnje prema drugome.

Sličan „srpskoj verziji“, i „hrvatski narativ komemoracija“ prenaplašeno ističe sopstvene žrtve nastojeći stvoriti osjećaj sažaljenja, ali i prezira prema drugome.

Što se „bošnjačkog komemorativnog narativa“ tiče, gotovo jednako izaziva osjećaj prezira prema drugome, samo što se razlikuje pristup u izazivanju sažaljenja. Za razliku od druga dva narativa, „bošnjački komemorativni narativ“ ne prenaplašava u tolikoj mjeri ulogu žrtve u svakodnevnom diskursu. Međutim, kod njega je primjetan jedan drugi aspekt koji objašnjava izostanak pretjeranog naglašavanja, a to je stvaranje svojevrstnog kulta žrtve na osnovu kojeg se smatra i da nema potrebe da se pretjerano naglašava žrtva bošnjačkog naroda zato što se ona podrazumijeva.

Iako su sve žrtve iste u smislu stradanja, iako sve zaslužuju dužni pijetet, prenaplašavanjem stradanja i žrtve jedne strane, u situaciji kada postoji nesrazmjer u broju žrtava, konkretno što se tiče „srpskog narativa komemoracija“, pokušava se stvoriti percepcija o ravnomjernom stradanju.

Prenaplašeno izvještavanje o žrtvama u bliskoj je vezi sa independističkim narativom. Nadograđuju se i nadopunjuju, dajući jedan drugome snagu. Prenaplašeno izvještavanje o srpskim žrtvama i izazivanje osjećaja žaljenja s jedne, i prezira s druge strane, za cilj ima učvršćivanje ideje o neophodnosti samostalnosti Republike Srpske. Generalizirajući zločine, ukoliko je riječ o civilnim žrtvama rata, ali i stavljajući vojne žrtve rata u isti koš, narativ komemoracija, u sadejstvu sa independističkim narativom, izaziva osjećaj ugroženosti kod srpskog stanovništva u BiH, u RS prije svega, i stvara percepciju neophodnosti ostvarivanja nezavisnosti kako se zločini i stradanja ne bi ponovili, uopšte se ne osvrćući na zločine koji su počinjeni u ime i tokom borbe za Republiku Srpsku.

Poseban segment izvještavanja o zločinima je izvještavanje o stradanju nominalno druge strane. U tom slučaju se najčešće iznose samo faktografski podaci, bez iznošenja impresija i patetičnih prikaza žrtve i generalizacije. Nerijetko je prisutna relativizacija i izmještanje izvan konteksta kao i upotreba kvazi argumenata koji najčešće odgovaraju logičkoj grešci „ne slijedi“ (non sequitur). Na primjer, prilikom izvještavanja o komemoracijama kada se tvrdi da počinioci zločina još uvijek nisu sudski procesuirani iznosi se pseudo dokaz da suprotna strana ne želi mir.

NARATIV GENERALIZACIJE

Narativ generalizacije je sastavni dio već pomenutih narativa, bez koga, u suštini, ostali nisu ni mogući. Na osnovu izdvajanja nekoliko slučajeva zločina, izvlači se neprimjerena uopštena tvrdnja o kolektivnoj krivici. Ovaj narativ je prisutan na svim stranama, bez obzira na etničku i vjersku pripadnost ili političko i ideološko opredjeljenje.

Iako je prisutan na svim nivoima, i među političkom elitom, i među narodom, ipak je mnogo ozbiljnije kada neprimjerenu generalizaciju vrše pripadnici političke elite, prije svega što njihova izgovorena riječ može izazvati mnogo ozbiljnije posljedice nego komentari na društvenim mrežama, kao, na primjer, kada je Bakir Izetbegović izjavio da su Srbi loš narod, navodeći da nije siguran u stav da ne postoje loši narodi nego samo loša rukovodstva, ističući primjer Milorada Dodika i ljudi koji glasaju za njega.

Narativ generalizacije počiva na isključivosti. Za sva ratna dešavanja, od uzroka, preko događaja oličenih kroz stradanja, do posljedica rata, uvijek je kriva samo jedna, ona druga strana. Ne postoji samokritika, samorefleksija, kao ni uvažavanje stavova drugih. Bez obzira o kojoj strani se radi, rat je počeo isključivo krivicom onog drugog, i na tom narativu se istrajava čitave tri decenije. Sva medijska izvještavanja, nastupi političara kao i „komunikacija

odozdo“, na društvenim mrežama, koji se tiču ratnih dešavanja, zasnivaju se na istoj premisi – drugi su krivi za izbijanje rata, kao i za postojeću situaciju koja je posljedica ratnih sukoba. Iako se obično počne sa tezom da su krive zvanične politike, nerijetko se završi na generalizaciji svrstavajući sve pripadnike jednog naroda u isti koš.

Generalizacija je posebno izražena na društvenim mrežama kada korisnici, najčešće ne birajući riječi, otvoreno šireći mržnju i netoleranciju, prijeteci drugima, upućujući čak i lične uvrede i psovke, zagovaraju ideju o kolektivnoj krivici i odgovornosti jednih, kao i stradalništvu i pravednosti drugih. Kako se zaoštava diskurs u javnoj sferi, podstaknut neprimjerenim izražavanjem političara, primjetno je i zaoštavanje diskursa na društvenim mrežama. Korisnici se nerijetko nameću kao „advokati“ političarima braneći, ne samo njihove stavove, nego i njih same. Ne odstupaju od generalizacije, ističući apsolutnu krivicu jednih, i nedužnost drugih. Iako se društvene mreže mogu posmatrati kao svojevrsni „sigurnosni ventil“, opet je takav vid komunikacije neprimjeren i dodatno otežava proces normalizacije odnosa.

Do prije koju godinu generalizacija je bila primjetna samo prilikom obilježavanja dramatičnih događaja i komemoracija, kao što je obilježavanje genocida u Srebrenici, prilikom obilježavanja značajnih datuma za određene narode, kao što je obilježavanje Dana RS, ili prilikom izvještavanja o hapšenjima osumnjičenih za ratne zločine ili o njihovom suđenju. Tom prilikom se javna sfera „užari“, i političari, najčešće putem klasičnih medija, i građani, putem društvenih mreža, iznose generalizirajuće stavove koji dodatno „zabijaju klinove“ u proces normalizacije odnosa. Međutim, kako se politička situacija u BiH usložnjava, posljednjih godina gotovo da nema dana da ne „zavarniči“ na društvenim mrežama, bez određenog povoda, opet uz dominantnu neprimjerenu generalizaciju.

U sklopu ovog narativa možemo uočiti i jednu specifičnu vrstu narativa primjetnu u Republici Srpskoj – autogeneralizaciju. U posljednje vrijeme, a posebno od kada je bivši visoki predstavnik za BiH Valentin Incko nametnuo zakon o negiranju genocida, u Republici Srpskoj se često spominje teza da su Srbi genocidan narod. Ta teza se, inače, najviše spominje od strane srpskih političara. Iako je na društvenim mrežama ova neprimjereni generalizacija česta, nikada se nije mogla čuti od strane političara iz Federacije BiH. Ponekad se čuje teza da je Republika Srpska genocidna tvorevina, ali nikad da su Srbi genocidan narod. Dakle, jedino političari iz RS koriste ovaj termin i to s namjerom da, koristeći logičke greške, kao što je greška „ne slijedi“, stvore percepciju među stanovništvom RS da, prije svih,

Bošnjaci Srbe tretiraju kao genocidan narod zbog zakona kojim se onemogućava negiranje genocida. Njihova logička matrica u ovom slučaju slijedi niz od toga da se genocid ne može negirati, preko kvalifikacija da je RS genocidna tvorevina do toga da su Srbi genocidan narod, pri čemu posljednju tezu iznose isključivo oni. Na taj način nastoje stvoriti osjećaj straha ali i prezira prema Bošnjacima i Bosni i Hercegovini označavajući je kao „nemoguću tvorevinu“ u kojoj nema mjesta za Srbe.

NARATIV RELATIVIZACIJE

U procesu stereotipizacije i izgradnje narativne matrice u kojoj preovladava generalizirajući stav o apsolutnoj krivici, s jedne strane, i bespogovornoj pravednosti, s druge strane, neizbježno se koristi relativizacija. Posebno je prisutna kada se izvještava o ratnim zločinima, odnosno kada se komentariše o njima na društvenim mrežama.

Primjetna su dva oblika relativizacije, eksplicitni i implicitni. Eksplicitna relativizacija podrazumijeva direktno opovrgavanje i omalovažavanje žrtava nominalno druge strane. Najočigledniji primjer je opovrgavanje broja stradalih u genocidu u Srebrenici. Umanjivanjem broja stradalih i insistiranjem na tezi da su ubijeni predominantno bili vojnici koji su se povlačili, zalutali po šumama ili se predali, vrši se relativizacija zločina i omalovažava žrtva čime se nastoji dati pokriće za sopstvene tvrdnje o apsolutnoj pravednosti.

Implicitna relativizacija podrazumijeva navođenje faktografskih podataka, bez iznošenja komentara ili impresija, ali u nastavku slijedi navođenje primjera stradanja kod sopstvenog naroda. Na primjeru genocida u Srebrenici, implicitna relativizacija počinjenog zločina nad Bošnjacima je navođenje srpskih žrtava u Podrinju. Na taj način se implicitno odobrava zločin zato što takav narativni pristup pretpostavlja da se radilo o osveti i da je sve predstavljalo čin afekta, s jedne strane, ali i umanjuje njegov značaj, s druge strane, ističući da postoje žrtve i na drugoj strani.

Iako je neophodno da se insistira na pijetetu za sve žrtve, narativ relativizacije upravo radi suprotno – ističući žrtve sopstvenog naroda u kontekstu navođenja žrtava drugog naroda, obezvjeđuje se odavanje počasti i nastoji stvoriti osjećaj nepravde zato što se navodno ističu žrtve samo jedne strane. Relativiziranjem sopstvene uloge i značaja počinjenih zločina nastoji se ravnomjerno rasporediti krivica i umanjiti sopstvena odgovornost, s jedne strane, kao i naglasiti krivica druge strane, bez obzira da li je ili ne u direktnoj vezi.

Narativ relativizacije je u uskoj vezi s ostalim narativima, i svi se zasnivaju na isključivosti. Dodatno, narativ relativizacije ima ulogu da obezvrijedi i omalovaži žrtvu kako bi ostali narativi imali jači efekat.

ETNONACIONALISTIČKI NARATIV

Iako su svi navedeni narativi međusobno povezani i uslovljeni jedni drugima, etnonacionalistički narativ dominira i objedinjuje sve narative. Svi se zasnivaju na etnonacionalnoj percepciji ne samo državnog i društvenog uređenja, nego i života uopšte. Čak i kada se nominalno pozivaju na građanski princip, pojedine političke opcije, kao što je SDA, u suštini zagovaraju etnonacionalni pristup.

Relativizacija se vrši po etnonacionalnim principima. Relativizuju se zločini i uloga u sukobu jedne nauštrb druge etnonacionalne grupe. Narativ komemoracije prenaplaćava stradanje jedne etnonacionalne grupe implicitno proskribujući drugu. Prema independističkom narativu jedna etnonacionalna grupa ima pravo na samoporedjeljenje zanemarujući status i položaj ostalih etnonacionalnih grupa. Generalizacija se zasniva na neprimjerenoj uopštenoj tvrdnji o kolektivnoj krivici jedne etnonacionalne grupe.

Pored navedenih narativa uočljivi su i drugi, kao što su tradicionalni, odnosno konzervativni i moderni, odnosno progresivni. Konzervativni je u većoj ili manjoj mjeri prisutan u cijeloj BiH, s tim da je zastupljeniji u RS. Dominantan narativ u Republici Srpskoj insistira na retraditionalizaciji. U sklopu toga zagovaraju se konzervativne ideje koje su u značajnoj mjeri isključive, kao što su pitanje prava LGBT osoba, odnos prema manjinama, pitanje nacije i vjere i slično. S druge strane, progresivni narativ insistira na poštovanju tekovina zapadne civilizacije, kao što su poštovanje prava manjina, odnos prema porodici, naciji, vjeri i slično. Progresivni narativ često ide u „kombinaciji“ sa unitarističkim koji zagovara građanski koncept države. Međutim, nerijetko se dešava da u suštini prikriva etnonacionalni narativ favorizujući jednu etnonacionalnu opciju. Oba narativa insistiraju na tezi da je rat, pored borbe za opstanak, bio i borba za očuvanje određenih vrijednosti, tradicionalnih, s jedne, i progresivnih, s druge strane.

Generalno gledano, ni jedan od navedenih narativa ne doprinosi normalizaciji odnosa. Svi su isključivi, jednostrani, dvolični, neprincipijelni i nerijetko agresivni. Tri decenije od početka rata u bivšoj Jugoslaviji i četvrt vijeka od završetka rata u Bosni i Hercegovini etnonacionalne pozicije nekada zaraćenih strana i dalje su čvrsto zacementirane bez naznaka za ublažavanje narativa i izgradnju istinskog procesa pomirenja. Događaji iz rata se interpretiraju na isti način kao i onda kada su se dešavali. Krivica se vidi isključivo na jednoj strani, autorefleksija i samokritika gotovo da i ne postoje. Čak ni biološki aspekt ne ide na ruku zagovornicima procesa pomirenja. Iako su aktivni

učesnici ratnih i poratnih događaja na izmaku i političkog i biološkog života, čini se da mlađe generacije, čak i one koje nisu bile ni rođene za vrijeme rata, gotovo jednako ili čak i gorljivije zagovaraju iste stavove i slijede istu narativnu matricu koju su stvorili i utabali njihovi etnonacionalni preci.

LITERATURA

Milovan MILUTINOVIĆ: „Rat je počeo riječima“,
Nezavisni univerzitet Banjaluka

Kemal KURSPAHIĆ: „Zločin u 19:30 - Balkanski mediji u
ratu i miru“, Mediacentar Sarajevo

Andrija ČOLAK: "Agonija Jugoslavije", Laguna

Ilija T. RADAKOVIĆ: BESMISLENA YU-RATOVANJA
1991-1995

Milosevic's Propaganda War, by Judith ARMATTA

Danielle S. SREMAC: „War of Words: Washington
Tackles the Yugoslav Conflict“. Westport:
Greenwood Publishing Group.

Michael PARENTI: „To Kill a Nation: The Attack on
Yugoslavia“. Verso Books

Mark THOMPSON: „Forging War: The Media in Serbia,
Croatia, Bosnia and Hercegovina“. Indiana University
Press.

Jeffery KLAEHN: „The Political Economy of Media and
Power“ Peter Lang

mr Viktorija CAR: Projekat monitoringa «Javni servisi i
privatni emiteri u službi građana»

Josip MIHALJEVIĆ: „Liberalizacija i razvoj medija u
komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-
ih“ Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Ivan ŠIBER: Ratna propaganda“, „Fakultet političkih
nauka Zagreb

Sonja BISERKO: Uloga medija u pripremi rata

Džerald PRINS, Naratološki rečnik, Službeni glasnik,
Beograd, 2011.

Danijel KORNI, Etika informisanja, Clio, Beograd, 1999.

Stjuart PRAJS, Izučavanje medija, Clio, Beograd, 2011.

Džejms POTER, Medijska pismenost, Clio, Beograd,
2012.

Aleksandar BOGDANIĆ, Razmatranje novinarskog
diskursa i teorije medija, Komunikološki koledž u
Banjaluci, Banja Luka, 2016.

O AUTORU

Mladen Bubonjić je rođen 6. maja 1982. godine u Banjaluci, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjaluci na Odsjeku za žurnalistiku. Master akademske studije završio na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, studijski program Komunikologija, gdje je 2018. doktorirao na kulturološkim naukama.

Od 2012. do 2017. bio je angažovan na Komunikološkom koledžu u Banjaluci kao predavač na više predmeta. Angažovan je i kao stručnjak iz kategorije studenata pri Agenciji za razvoj visokog obrazovanja i obezbjeđivanja kvaliteta Bosne i Hercegovine. Trenutno obavlja funkciju dekana Fakulteta za informatiku pri NUBL. Do sada je objavio nekoliko radova u naučnim časopisima, bio je urednik, lektor i korektor dve knjige, kao i recezent i član uredništva u časopisu Znakovi i poruke. Od marta 2018 godine kourednik je, novinar i suvlasnik portala Gerila info.

Đorđe Vujatović je rođen 25. januara 1983. u Banjaluci, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao na Fakultetu političkih nauka u Banjaluci, na Odsjeku za žurnalistiku. Dugogodišnji novinar u elektronskim medijima, kao i trener za nove medije. Od 2004. do 2018. godine radio kao novinar i urednik u RTRS, a od 2018. do 2021 obavlja funkciju urednika informativnog programa u Elta TV u Banjaluci. Saradnik u više medijskih redakcija i projekata. Član mreže alumnista Škole političkih studija Savjeta Evrope u BiH.

Od marta 2018 godine kourednik je, novinar i vlasnik portala Gerila info.

OSTALO: UNICEF nagrada za poseban novinarski doprinos u 2012 u kampanji „Pravda za svako dijete“ za priču o roditeljskom zanemarivanju djece i maloljetničkoj delikvenciji; Novinarska nagrada Srđan Aleksić – II mjesto u kategoriji web tekstova 2013. (nagrada koja se dodjeljuje za pisanje o marginalizovanim grupama) za tekst o problemima djece sa autizmom; Objavljivao više analiza i studija iz medijskih oblasti

IMPRESUM

Friedrich-Ebert-Stiftung - Kancelarija Sarajevo
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo

Za izdavača: Dr. Peter Hurrelbrink - Direktor, FES BIH

Tel.: +387 33 720 010

www.fes.ba

DTP: Aleksandar Aničić

Sva prava pridržana od strane Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji. Komercijalna upotreba izdanja nije dozvoljena bez pismene saglasnosti Fondacije.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.774:355.012

BUBONJIĆ, Mladen

Medijska slika od raspada Jugoslavije do danas [Elektronski izvor] / Mladen Bubonjić i Đorđe Vujatović. - El. knjiga. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, FES, 2021. - (Demokratija i ljudska prava)

Način pristupa (URL): <https://www.fes.de/>. - Nasl. s nasl. ekrana. - Opis izvora dana 14. 10. 2021

ISBN 978-9926-482-37-4

1. Vujatović, Đorđe

COBISS.BH-ID 45732102

